

Ekstraskatteudskrivningen i 1743-44 for Ho-Oksby og Henne-Lønne sogne

Af Søren Manøe Hansen

På Rigsarkivet i København opbevares amts- og købstadsregnskaberne. Mange af disse pakker indeholder omfattende skatteregnskaber, især fra 1600- og 1700-tallet, hvor de mange krige, misvækstår m.v. bevirkede, at kongen udskrev et væld af forskelligartede ekstraordinære skatter foruden de ordinære.

Selv efter at de mange krige især svenskekrigene var ophørt, forblev de ekstraordinære skatter at være en fast tilbagevendende plage for befolkningen.

Disse indberetninger om sognenes tilstand og beboernes skatteevne er skrevet af degnene og giver ofte meget værdifulde oplysninger om de enkelte personers forhold og erhverv fra en tid, hvor andre kilder såsom kirkebøger er yderst sparsomme eller mangler, hvorfor det stærkt kan anbefales slægts- og lokalhistorikere at benytte disse arkivalier. I det følgende anføres skatteoplysningerne for 1743/44 for de fire kystsogne Ho-Oksby, Henne-Lønne, og som det vil bemærkes, er indberetningerne præget af en pessimisme i de enkelte personers skatteformåenhed, men man har nok også den gang forstået ikke at gøre sin status bedre end nødvendigt, vore dages selvangivelser udfærdiges jo stadig efter samme princip.

Dog skal man nok ikke undervurdere bøndernes bemærkninger om sandflugtens ødelæggende virkning på marker og bygninger især i Lønne sogn. Som en bekræf-

telse herpå findes mange kilder, hvoraf skal nævnes et kirkesyn på Lønne kirke fra samme periode, hvor præsten nævner, at en del af Lønne sogns beboere »Vare fordrefne af Sandflugten, og endeel som endnu tilbage stod og i stor Fare«, hvorfor præsten opfordrer til, at man nedriver en stor del af kirken, som jo står tom for disses gårdes vedkommende.

Ho og Oksby sogne

Af skattepligtige selvejere ser det ikke ud til at være nogen i Blåvand området, men der anføres 3 i Vejers nemlig:

Las Nielsen¹ der skal betale 2 rdl., Jens Joensen², Peder Nielsen³ der betaler samme afgift, ingen af dem har tjenestefolk.

I Ho er der følgende skippere: Søren Jensen⁴, Jens Jensen, Knud Hansen og Søren Boesen⁵ anført, uden at de er sat til et skattebeløb, hvilket kan betyde en underforstået takst eller fritagelse.

I præstegården skal præsten N.A. Kingo⁶ betale 12 rdl. og de 4 tjenestefolk 4 rdl. Degnen Jens Ollufsen⁷ skal betale 4 rdl. og hans tjenestepige 3½ skilling.

Præsten begrunder desuden de få indtægter med følgende beskrivelse af befolkningens uformåenhed:

»Fæstebønder, som foruden deres avling og fiskeri bruger noget håndværk, findes ingen udi disse sogne, uden nogle få, som har bygget og tømret ved huse og fiskerbåd, men formedels deres alderdom og skrøbelighed intet kan fortjene ej heller har nogensinde gjort profession deraf. Desuden har sandflugten i dette og sidstafvigte år ødelagt selv bestående marker og tofter, stormfloder fordærver engene og fiskefangsten, hvoraf de skulle have deres bedste næring til deres kornkøb og skat. Deres ud[komme] har tit slået fejl, men aldrig mere end i næstafvigte forår. De samme også 42 personer, som er i kongens og landets tjeneste, som tilforn har hjulpet ej alene ved fiskeriet, men og givet af deres fortjente hyre, forskud og credit for deres fattige venner, hvorfor så mange forarmede og forgjældede.«

I bilagene begrundes de enkelte personer deres økonomiske forhold:

Niels Simonsen er fæstebonde i Ho og »ejer af et øde og ganske ubebygget sted«. Han er fæster under Søren Christensen Rygård på Hesselmed (Ål sogn)⁸. Han er enke-mand og sidder i uskiftet bo med »mine mange små børn«.

Han er ejer af 17½ lod sølv, der tillige med hans andre værdier udgør 98 rdl. men da hans gæld til børnene er 141 rdl., beder han om fritagelse for ekstraskatter, således at han kan »holde min gaards drift vedlige, og deraf faa de kongelige skatter«. Fæstestedet »er af saa ringe beskaffenhed, ja ligger udi denne skarpe og sanddrevne egn«.

Han har i 9 år haft en skibspart i Søren Boesens⁵ skude af Ho, men denne må betragtes næsten uden værdi.

Knud Jensen har et skib til 160 rdl., men da han skylder hele beløbet bort, er han uformuende⁹.

*Peder Nielsen*³ har sin formue i skibsparter, idet han har ⅒ part i skipper Peder Andersens skib i Hjerting til en værdi af 90 rigsdaler 0 mark
part i Knud Jensens skude 33 rigsdaler 2 mark
part i Jens Vistesens¹⁰ liden gamle fartøj 10 rigsdaler 0 mark

hans samlede værdier udgør således 133 rigsdaler 2 mark, men han skylder 105 rdl. og 2 mark væk, således at hans formue er på 28 rdl. Hertil kommer, at han har sine gamle svigerforældre på aftægt, hvorfor han beder om som »fattig fæstebonde« om fritagelse for de ekstra skatter.

*Jørgen Nielsen*¹¹ er også fæstebonde, hvis eneste værdi er en part »udi skipper Knud Jensens gamle skude udi Hoe«. Også han anmoder om fritagelse.

Peder Hansens enke Mette har en 9 år gammel part i skipper Søren Boysens skib, har en 8 år gammel part i »afgangne Knud Riisbøls¹² skib«, havde en skibspart i Knud Boysens¹³ skib af Ho samt part i Niels Jensens skib i Hjerting, men da begge skibe forulykkede i 1743, har de desuden givet hende et betydeligt tab. Desuden nævner hun, at d. 29. september 1741 »til hr. provst Svitser¹⁴ i Varde er af min sal. mand lånt 100 rdl.«.

*Degnen Jens Ollufsen*⁷ fremkommer med en større redogørelse for sin situation. Han nævner, at han er »fæstebonde på en liden gadehus, og ingen degnebolig haver«. Han beder om skattefritagelse på grund af sin fattigdom og høje alderdom.

Af indtægter nævner han:

1. at der ved de store højtidsofferdage bliver ofret 1 skilling pro persona per gang, samt ved ekstra offer på Allerhelgens dag har han i alt fået 9 rdl. og 2 mark.
2. »at degnen i disse sogne haver i mands minde oppebaaret korn på skjæppen og ikke andet nølt [nydt?] end byg af gaardene, gaardsparter og boel dog proportionaliter [forholdsmæssig], i højeste af den hel gaard en skjæppe byg og saaledes efter advenant, hvilket korns indkomster ungefær [omtrent] kan beregnes til 10 tdr. byg«: 10 rdl.
3. »i stedet for korn svares af hvert gadehus 4 skilling - - «: 2 rdl.
4. »Sanct Hans rente, som her i sognene udi min tid har været glemt af vedkommende mig at yde, undtaget af nogle, som efter egen kjærlighed har givet nogle æg, endskønt de formener mig ingen fast ret dertil, hvorover de andre og mest de fattige, hvoraaf ikke faa her findes, naar fiskeriet fejler, som nu det aaringer sket er [er sket gennem nogle år], har udebleven, saa at naar de bekommer i penge omslaaes [omregnet] er højst 2 mark«. Sct. Hans rente var en afgift, der skulle svares til degnen og bestod af ænder, kyllinger, smør eller ost.

Derefter anfører degnen sine »uvisse indtægter«, som er følgende:

1. »om som her i sognene er almindeligt, at en kirkegangskone til medfølgere tager alene en kone med sig, saa kan samme tillige med børns daab, aarlig importere mig højst 3 rd.«.
2. »disse sognes bryllupper falder ulige, alt saa kan aar efter andet mig til indkomster, ikke bringes højere end 2 rdl.«.

3. »at lig-begjængelsers indkomster er ringe vises i det, at dend beste bunde [bonde] alene for testamentets indsættelse og sang over graven, giver højst 1 mark danske og dend mindre formuende ikkuns 8 skilling, saa at alt omtrent aarlig kan være mig 1 rdl. 2 mark«.

Degnens samlede indtægter opgjøres til 28 rdl. 4 mark.

Henne sogn

Hennegård:

Madam Kirstine Sophie¹⁵, enke efter

Peder Nielsen Endorph sættes i skat til . . . 20 rigsdaler

1 husholderske 1 rigsdaler

2 piger (tjenestepiger) 2 rigsdaler

1 tjener 1 rigsdaler

1 ladefoged 1 rigsdaler

1 kusk 1 rigsdaler

1 dreng 1 rigsdaler

»Ved foruden 1 á 2 hyrder, fattige børn, der foruden kost og klæder ingen løn faar«. På dette tidspunkt 2. decbr. 1743 var der på gården kun én hyrde, Mads »bemeldte dreng gandske fattig, har ingen tilhold, og desaarsag tjener for klæder og føde uden at nyde anden løn«.

Af bilagene nævnes, at Kirstine Sophie Endorph er »meget svagelig på sindet, har hverken carosse, chaise eller cariol (vogntyper)«, sidstnævnte anføres for at påpege, at hun ikke kan pålægges den specielle vognskat. Til Hennegård hørte 7 små gadehuse, »hvor de fæstende har uden den udsæd, hvor af de efter forordningen kand tilkomme at svare, og nu desværre snart [lægges] ødde, og en deel deres ejendom, undergaard af den der på ejgenen [egnen] så stærkt graserende sandflugt, som ved og med tager mange andre byer og steder.

På bemeldte gaards gods i Henne og Lønne sogne, er ingen haandværks folck, den fattige almue nærer sig, så længe de kand, af det lidet ringe sandagtige aufling, og deres fiskerie«.

Henne mølle

Peder Endvoldsen¹⁶, møller »er i meget slet tilstand, en gammel stodder tjener som karl, hafver og haft en pige, men efter Mikkelsdag [29. sept.] ingen, efterdi hand agter atter at gifte sig«, mon ikke det drejer sig om mølleren, der går i giftetanker. Han sættes til 4 rdl. i skat.

Henne præstegård

har følgende beboere: præsten¹⁷ C.E.H. Drejer og hustru, en karl, en fattig dreng og to piger. Af opgørelsen kan det ikke ses, hvad præstegårdens folk har måtte betale i skat, men i bilagene anføres præsten Casper Everhard Drejer om sin formue, at hans guld og sølv er vurderet til 70 rdl., samt at præstegården har en besætning på 2 heste, 5 køer og 16 får. Da han ikke har avlet havre, må han i 1743 købe 4 læs havre og har allerede købt 5 læs hø. Han har i alt en gæld på 200 rdl. Herfra kan han trække sine indtægter fra præstekaldet og tienden samt offerpenge, acciden-ser, kvægtiende og »haft ved havet 2 rdl.« ialt 184 rdl. 1 mark og 8 skilling. Når han fratrækker udgifterne til skatter og enkepension, opnår han en årsindkomst på 157 rdl. 4 mark.

Henne degnebolig

Om degnen Peder Hansen fortæller præsten, at han er »een gammel mand, aldeles fattig og ynkværdig, hafver og desvær faaet hjertesorg paa een datter som i sindet er blefven urolig«.

I en følgeskrivelse angående skattefritagelse anfører degnen Peder Iver Hansen, at han er en gammel stakkels mand, der er sognedegn for Henne og Lønne sogne. »Min Datter nafnlig Anne Magrethe Pedersdatter, er for Nogen tiid siden gandske gaaet fra Forstanden og er bleven afsindig, og bliver jo længere joe værre, saa det er og bliver mig umulig at bestyre og regiere hende. Thi jeg er en gammel og svag ved 80 aar og min Hustrue ligesaa, og kand næppe hielpe os selv, langt mindre styrre og regiere dette elendige stakkels afsindige Menniske, har og ej no-

gen sted, hvor jeg hende kunde indluckes, og at hun længere kand være hos mig er icke muelig, thie baade slaaer, bider og river hun mig og hendes moeder og handler os elendig til, så vi veed icke hvor længe vi har livet for hende, er og at befrøgte det hun om Natter tiide skulle endten omkomme sig self eller os, eller går bort og sticke Ild på Huuse eller Gaarde og brende folk inde«. Degnen beder mindeligt stiftamtmanden »om hand icke vil være saa naadig og tillade, at hun paa Raadhuset i Varde maatte indsættes, hvor der samme steds er een Kammer, hvor udi hun kunde Indluckes. Thi paa anden Maade kand hun icke styrres eller regieres«. Faderen beder ligeledes om, at der må ydes hende underhold enten af Varde Hospital eller af herredet, da han ikke i sin fattigdom selv har midler.

Den gamle degn har ikke selv været i stand til at skrive brevet, men som »ringe tjener« kunnet underskrive det med rystende hånd. Præsten har desuden medgivet brevet en varm anbefaling. Desværre er der ikke blandt dokumenterne et svar på degnens indtrængende anmodning.

Neder Fidde

1 selvejer bonde Søren Jensen, der ikke har tjenestefolk, der er skattepligtige.

Henneby

»7 mænd under Hovedgaardens [Hennegård] taxt beliggende, ingen af dem hafver 1 tdr. Hartkorn. . . de er fattige folk og kand desforuden icke vide dend tiid, da det skadelige flyfvesand, der nu har fordrefvet det meeste deres jord, gjøre dem og selv fra deres Huuse flygtige«, og præsten fortsætter: Foruden de ovennævnte er der ingen husmænd hverken i Henne eller Lønne sogne, undtagen de i deres fattige alderdom sidder på aftægt. Hertil kommer »nogle faae fattige, næsten alle syge og vandføre Qwindfolk, der om Sommeren ere ved Havet eller Andensteds at tjene dem lidet, og om Vinteren ere enten i Bondens jordhytte, eller anden usle Vraae«.

De må formodes, at pigerne, der tjener ved havet, er at betragte som esepiger ved sommerfiskeriet.

Præsten noterer også, at der i sognene ikke er håndværkere, som driver deres fag, dog »udi Kløfgaard [Kløvgård] er en Bonde Søfren Povelsen, der tilforn har smedet plougjern og slige groft Arbeide, men paa en par Aars tid har Alderdom og Svaghed nu intet Jeren smedet.

Udi Dyrebye er og een forhungret Boelsmand Jens Tygesen, ligesaa en fisker, der naar hand ikke tjener folk vil flye ham klynerer [tørv?], og hans svage helbred tillader ikke, at hand [smeder] ved plougjern, og selv beskoe en hest«.

Desuden er der yderligere i Henne sogn Christen Andersen¹⁸ og i Lønne sogn Niels Sørensen¹⁹, som betegnes som to fattige syge og skrøbelige skræddere, »der gaaer omkring at syge bondens vadmæl, saa slet de og kand«. Endelig er her nogle fattige Væversker, den ene har lært hos den anden »undertiden væfver [de] noget groft lærredt, hvilke alle ere ald for slette i deres arbeide, og i lige slet tilstand«.

Lønne sogn

I selvejerbonde Christen Pedersen Borck²⁰, der ikke har skattepligtige tjenestefolk i sit brød. Christen Pedersen anfører, at ganske vist er han selvejer, og at hans sted er sat til 6 skæppe og 1 album i hartkorn, men på grund af den »skadelige Sandflugt som grasserer i Lønne Sogn« måtte han for 6 år siden flytte gårdens bygninger. Nu er gården igen truet, på grund af at stormen har flyttet sandet så tæt på gården, at han bliver nødt til straks at flytte bygningen anden gang »hvor hen ved jeg icke sielf«. Desuden har sandflugten også ødelagt agre og enge, således at gården og dens jorder højst er 10 rdl. værd.

I Sønder Bork by ejer han et boelssted, som beboes af Anders Brønse. Stedet vurderes til 30 rdl. Af besætningen skal der svares kvægtiende og sættes til 16 rdl., således at hans formue er 56 rdl. ialt. I bilagene findes også en formueopgørelse for Anne Christensdatter, der bor i »Ma-

gaard« i Nr. Bork sogn. Hun betegner sig selv, som en fattig enke, der i maj måned har mistet sin mand Lars Magård, og nu sidder med en halv fæstegård under justitsråd Teilmann på Skrumsager. Grunden til, at vi finder hendes opgørelse her under Lønne sogn, er, at hun har arvet et sted i Lønne sogn efter sin broder Lars Christensen.

Han havde en ejendom kaldet »Stach« (Lønne Stakgården), der efter den nye landmålings matrikel er sat til 2 tdr. 4 skp. 2 alb. i hartkorn. Stedet beboes nu af Hans Olsen, men på grund af at stedet og hele sognet er »overgangen ubodelig Sandflugts Skade, hvorved dend største Deel af Stedets tilliggende Ejendom er ruineret«, så kan ejendommen højst sættes til 1 tdr. hartkorn og 20 rdl.

Hun fremfører tillige, at hun ikke har interesse i stedet og har store problemer med at svare landgilde, gæld og hoveri til Skrumsager, så derfor beder hun om fritagelse eller nedsættelse af de ekstra skatter.

Sognepræsten i Nr. Bork, Lauge Pedersen ledsager hendes andragende med et brev, hvori han påpeger, at han har indsendt sin skatteopgørelse for sognets vedkommende til Ringkøbing Amtsstue, men var uvidende om, at enken Anne Christensdatter havde arvet ejendommen i Lønne sogn.

I Henne og Lønne sogne er der ikke angivet noget skat-tebeløb for selvejere i lighed med Ho-Oksby sogne, hvor de betaler 2 rdl., men antagelig har det samme været gældende her.

Noter

1. Las (Lars) Nielsen døde 63 år gl. i Vejers 1761, hans kone Sidsel døde 50 år gl. i 1743.
2. Jens Joensen druknede i 1744 52 år gl. sammen med Peder Jørgensen 42 år, Søren Pallesen 39 år og Jørgen Jensen 23 år. Antagelig er det en af stedets fiskerbåde, der er forlist. De blev alle begravet på Oksby kirkegård.
3. Peder Nielsen boede i Øster Vejers. I 1734 og 1736 fik han et par drenge, der fik navnet Niels, de døde dog begge som spæde. I 1755

- døde hans kone Anne Jensdatter 53 år gl. Selv døde han i 1770 73 år gl., og i kirkebogen kaldes han også Peder Nielsen Japsen.
4. Søren Jensen var skipper og boede i Vesterballe i Ho. Her døde han i 1762 47 år gl.. Se omtalen af ham i bogen »En dansk bondeskipperes Historie« side 95, udgivet af Historisk Samfund for Ribe Amt 1977.
 5. Søren Boysen var skipper og boede i Sønderballe i Ho, hvor han i 1734 blev gift med Anne Madsdatter af Vesterballe. I 1762 døde han 64 år gl.
 6. Niels Arctander Kingo var præst i Ho 1729-55. Han blev begravet i Ho d. 14. august 1755 53 år gl.
 7. Jens Ollufsen var degn i sognet og døde i 1761 i »hans alders 83 aars og embeds 53 aars«. Han mistede i 1748 sin kone Maren Lauritsdatter, der blev 82 år.
 8. Søren Christensen Rygaard var godsejer på Hesselmed, som han overtog i 1740 efter sin stedmoder Dorte Jensdatter Kirkegaard (død 1740). Han døde i 1768.
 9. Knud Jensen var skipper i Ho, antagelig er det den Knud Jensen af Sønderballe, der ifl. kirkebogen afgår ved døden 1777 74 år gl.
 10. Jens Vistesen kan være skipper Jens Wedstesen af Hjerting, der døde 55 år gl. i 1765.
 11. Jørgen Nielsen var fæstebonde i Ho, og i 1787 er han på aftægt hos datteren og er da 81 år.
 12. Knud Riisbøll var skipper i Hjerting og født ca. 1694. Han blev gift med Kirsten Iversdatter (født 1700, død 1744). Knud Riisbøll døde maj 1737.
 13. Knud Boysen var skipper i Ho, hvor han havde en pinche på 16 læster 22 år gammel (ifl. »Fra Ribe Amt« XX side 409).
 14. Rasmus Eriksen Svitzer var præst i Varde 1731-47.
 15. Kirstine Sophie Endorph f. Borreman på Hennegård død 1779. Hun var gift med Peder Nielsen Endorph, der døde i 1743.
 16. Peder Endvoldsen var møller i Henne. I 1736 giftede han sig i Ho med Kiesten Madsdatter af Vester Bredmose.
 17. Caspar Everhard H. Drejer var præst i Henne-Lønne 1734-56. I 1734 giftede han sig med Kathrine Endorph fra Hennegård, datter af Kirstine og Peder Nielsen Endorph. Casper E.H. Drejer døde i 1756.
 18. Christen Andersen, skrædder. Med nogen usikkerhed kan han være den ifl. kirkebogen der af samme navn døde i 1773 61 år gl.
 19. Niels Sørensen, skrædder. Ifl. kirkebogen dør der i Hennebjerg en mand af samme navn i 1780 71 år gl.
 20. Christen Pedersen Borch boede i Lønne på »Lønnegård«. Han blev født ca. 1699 og giftede sig i 1725 med Anne Nielsdatter. Han døde 71 år gammel i 1770.

Der henvises i øvrigt til lignende artikel i »Fra Ribe Amt« XX »Kopskatteudskrivningen i Ho-Oksby sogne 1718« side 538-41.

Kilder

Ekstraordinære skatter 1743-44. Mandtaller nr. 60. Rigsarkivet. P. Nødergårds præstehistorie. Ho-Oksby sognes kirkebøger. Henne-Lønne sognes kirkebøger. Guldager sogns kirkebøger. Folketællingslister 1787 for Ho-Oksby sogne, Henne-Lønne sogne, Guldager sogn. H.F. Feilberg »Ordbog over jyske almuesmål«. Henne-Lønne diverse dokumenter 1688-1941, Landsarkivet, Viborg.

Søren Manøe Hansen, f. 1934, museumsleder, Løkkevang 18, 6870 Ølgod. Har udgivet »Strandinger og redningsaktioner 1852-1975«, 1977. Endvidere artikler i »Mark og Montre« 1969 f. og »Fra Ribe Amt« 1972 f.